NAD MODLITBOU PÁNĚ

Miloslav Hájek

Modlitba Páně — nazýváme ji tak od Cypriána (3. stol.). Jde o jeden ze základních kamenů křesťanské tradice.

Od počátku byla míněna jako sdružující a rozeznávající modlitba Kristovy obce. Sdružující — to jest: Všichni, kdo se ji modlí, patří do Kristova společenství. Rozeznávající — tím myslíme: Kdo se ji nemodlí, do Kristovy obce nepatří. Náznak tohoto významu společné modlitby shledáváme již v obojím záznamu evangelia: U L 11,1 si učedníci tuto modlitbu výslovně vyžadují jako specifickou pro Ježíšův kruh: „Pane, nauč nás modlit se, jako tomu učil své učedníky i Jan." A u Mt 6,9 řekne sám Pán — poté, co odmítl způsob modlitby pokrytců a pohanů (v. 5,7): „Vy se modlete takto."

Od samého počátku tak Modlitba Páně patřila neodmyslitelně k životu křesťanské obce. Didaché z počátku 2. století stanoví, aby se ji křesťané modlili třikrát denně — zřejmě podle vzoru židovské obce, která je takto povinna třikrát denně přednášet modlitbu „18 proseb" *(šʷmone esré)*. Tertulián (kolem r. 200) ji nazve *„legitima et ordinaria oratio"*.

V době katechumenátu se stalo obyčejem sdělovat ji katechumenům slavnostně při křtu, aby se tak stala první modlitbou, kterou pokřtění pronesou. Od 3. století byla dokonce po nějakou dobu součástí *„disciplíny arcaní"*, tedy pokladu, který nesměl být sdělován nevěřícím. Tak se ji ponenáhlu připisoval až zázračný význam — jsou doloženy zlomky jejího textu na amuletech. V bohoslužbě se od 4. století ocitá na nejposvátnějším místě mešního kánonu, po proměňování a před přijímáním. Jednotlivcům byla doporučována jako účinná modlitba pro případ nouze, ať se týkala čehokoli.

Reformace tyto názory a zvyky odmítá jako pověrečné zkreslení nejvzácnější modlitby, na druhé straně však ve svém naučném zápalu začíná chápat Modlitbu Páně jako normu našich modliteb. Podle Heidelberského katechismu jsou v ní obsaženy „všechny věci duši i tělu potřebné", a Luther ve svém Malém katechismu okouzlujícím způsobem provádí aplikaci této představy. Tím ovšem nabývá Modlitba Páně jakéhosi kompendiálního charakteru, což nám ztěžuje bezprostřední pochopení jejího znění.

Ze svědectví Nového zákona je jasné, že se církev nemodlila výlučně Modlitbu Páně — neměla tedy za to, že by v ní bylo zahrnuto všechno, oč potřebuje prosit a co má za nutné vyznávat. Po vzoru svého Mistra se hojně modlila též starozákonní žalmy, ale také nově utvářené modlitby, jak jsou v textu Nového zákona tu a tam zachyceny; místo v jejím modlitebním životě měly nepochybně též volné charismatické projevy. (Srv. *psalmoi, hymnoi, ódai pneumatikai* v Ko 3,16). Sotva tedy bylo Ježíšovým záměrem touto modlitbou shrnout a nahradit jakékoli ostatní modlitby.

Abychom se zbavili vykladačského (především parenetického) nánosu staletí, je třeba se vracet k vlastnímu znění Modlitby Páně a jejímu svěžímu významu.

* * *

Jak známo, máme v evangeliích zaznamenánu tuto modlitbu dvakrát — Mt 6,9—13 a L 11,2—4 — ve znění navzájem ne zcela shodném. To by nás mohlo zarazit jen při předpokladu, že právoplatnost modlitby záleží na přesném odříkání jejích slov — což by byl bezpochyby předpoklad poněkud pověrečný. Ani židovské modlitby té doby nejsou tradovány v přesné slovní závaznosti (nepočítáme-li povinné vyznání *šᵉmá Jisráél*). Ostatně ani ustanovení svaté Večeře nebo křtu nemáme v Novém zákoně podáno v jediné či jednotné normě. Pro liturgickou praxi církve bylo ovšem sjednocení společně přednášeného textu modlitby nezbytné a církev již od Didaché přijala znění matoušovské.

* * *

Samozřejmě nás zajímají zmíněné soudobé společné modlitby židovské, a to jako obdoby anebo případně i vzory modlitby Ježíšovy. Jde jmenovitě o dvě:

a) Modlitba zvaná ‚18 proseb' (*šᵉmoné esré*), kterou známe ve dvou verzích (babylónské a palestinské), jež byly ještě rozmanitě obměňovány a rozšiřovány. Ustálila se přibližně v novozákonní době a byla uložena jako povinnost třikrát denně každému údu Izraele, včetně žen a dětí.

b) Aramejsky formulovaná modlitba *qadiš* je modlitbou synagogálního shromáždění, které jí odpovídalo na aramejsky pronášená kázání.

Srovnáme-li tyto soudobé modlitby židovského společenství s modlitbou Ježíšovou, vyniknou nám dvě věci:

1) Na první pohled je Modlitba Páně (zvláště oproti Modlitbě 18 proseb) nápadně stručná a prostá — a je pozoruhodné, že se (narozdíl například od mešní liturgie) v celém průběhu křesťanských dějin ubránila jakémukoli rozšiřování. To po stránce formální.

2) Po stránce obsahové pak uhodí do očí, jak v ní není nic výlučného, partikulárního, omezeného na Ježíšův kruh.

Citujme některé odstavce Modlitby 18 proseb! Prosba 7 zní: „Pohleď na naši nouzi, ujmi se našich věcí a vysvoboď nás pro své jméno. Pochválen buď, Hospodine, Zastánce Izraele!" — 8: „Uzdrav nás, Hospodine, Bože náš, z bolesti našeho srdce, sténání a vzdychání od nás vzdal, uzdrav naše rány. Pochválen buď, Hospodine, který uzdravuješ nemoci svého lidu, Izraele!" — 10: „Dej zaznít veliké polnici našeho osvobození a pozvednout korouhev ke shromáždění našich zajatých. Pochválen buď, Hospodine, který shromažďuješ zahnané svého lidu, Izraele!" — 11: „Povolej nám znovu soudce jako bývali a správce jako na počátku; buď ty sám králem nad námi. Pochválen buď, Hospodine, který miluješ právo!" — 13: „Nad těmi, kdo se připojili k tvému lidu, nechť se rozprostře tvé milosrdenství a dej nám dobrou odměnu s těmi, kdo činí tvou vůli. Pochválen buď, Hospodine, naděje spravedlivých!" — 14: „Slituj se, Hospodine, Bože náš, nad Jeruzalémem, tvým městem, a nad Sionem, příbytkem tvé slávy, i nad královstvím Davida, tvého spravedlivého Pomazaného. Pochválen buď, Hospodine, Bože Davidův, který buduješ Jeruzalém!" — 16: „Nechť se zalíbí Hospodinu, Bohu našemu, přebývat na Sionu, aby ti tvoji služebníci sloužili v Jeruzalémě. Pochválen buď, Hospodine, ať ti sloužíme v bázni!" A dokonce prosba 12: „Odpadlíkům nebuď žádnou nadějí a brzo, za našich dnů, vyhlaď zpupnou nadvládu; nazorejští a kacíři ať v okamžení zajdou, jsou vymazáni z knihy živých a se spravedlivými nejsou zapsáni. Pochválen buď, Hospodine, který snižuješ zpupné!" Těmi ‚nazorejskými' jsou míněni křesťané.

Vášnivé soustředění na úděl vlastního společenství, vyvoleného lidu, je zřejmé. Naproti tomu Ježíš formuluje svým učedníkům modlitbu tak, že se ji mohou modlit všichni lidé!

* * *

Původnost Modlitby se zdá být mimo pochybnost. Obráží aramejský výchozí jazyk — například pojem ‚vina' ve smyslu ‚dluh' i ‚hřích' je vlastní aramejštině (*chóbá*). Celým svým vyjádřením, svou dětinnou bezprostředností příznačně zapadá do Ježíšova způsobu, jak jej známe ze svědectví evangelií; je v tom nepodobná soudobým modlitbám s jejich sklonem ke zdobnosti a vznešenosti. Především však v ní nalézáme typické rysy Ježíšova poselství:

a) Jak jsme viděli, je vzdálena judaistické tendenci k výlučnosti, naopak je otevřena každému, kdo se jejím myšlenkám otevře.

b) Řadou proseb proniká eschatologické vědomí, tak typické pro Ježíšovo poselství.

c) Obsahuje nápadný důraz na vzájemné odpuštění mezi lidmi (jediný závazek modlitebníka mezi všemi prosbami) — což je v souladu s Ježíšovou ‚etikou', jejímž centrem je zapření sebe, smíření a služba.

* * *

Nemohu na tomto místě podat podrobný výklad obsahu celé Modlitby. Chtěl bych se zastavit jen u tří momentů.

Předně to bude oslovení ‚náš Otče'. Nazývat boha Otcem není v náboženském světě ovšem neznámé. Setkáváme se s ním ve velmi širokém, takřka univerzálním okruhu, například již od mythů sumerských a babylónských. Představová náplň je ovšem nestejná, v různém náboženském kontextu nabývá tento titul rozdílného významu. Zdá se, že je možno rozeznat v zásadě dvojí model. Jedním typem jsou kmenová náboženství, která označením božstva za svého otce vyjadřují víru v pokrevní souvztažnost božstva a kmene; v politicky vyspělých královských kultech se jím legitimuje moc králů jako vyvolených potomků božstva. Na druhé straně, jestliže Řekové jmenují Dia ‚Otcem bohů i lidí', vyslovují tím přesvědčení o jakési pyramidální soustavě všeho jsoucna, o jednotě všeho bytí, uspořádaného do náležitého řádu — filosofující Řecko tak dospívá k vědomí univerzalismu. — Zdá se mi, že všemožná světová i místní náboženství odedávna až podnes oscilují mezi těmito dvěma možnostmi.

Ve Starém zákoně je pojmenování Boha Otcem poměrně vzácné — vyskytuje-li se, pak je to výpověď vyznání, že Hospodin (Jahve) je Otcem Izraele. Je v něm mohutné ujištění Boží blízkostí a přízní, které se tento lid může ve zmatcích a pohromách světa těšit — avšak zároveň tu cítíte vymezení vůči ostatním ‚národům' (*gójím*), jejichž Otcem Hospodin není. Otázka, do jaké míry tu i izraelské náboženství sleduje zmíněný model kmenový, by mohla být zodpovězena jen tím, do jaké míry chápe Izrael sám sebe jako rodově určené společenství.

Ježíš vychází z jiného, a to nejosobnějšího východiska. Není v evangeliích jediného dokladu, že by on sám oslovil Boha jinak, než jako ‚svého Otce', ‚svého Otce v nebesích'. Tak nabývá myšlenka Božího otcovství zvláštní osobní vroucnosti, kterou v jiných modelech vztahu nepostihujeme. „Váš nebeský Otec ví, že to všechno potřebujete" (Mt 6,32); „odpouštějte druhým, co proti nim máte, aby i váš Otec v nebesích vám odpustil vaše přestoupení" (Mk 11,25); a dokonce „tvůj Otec, který vidí co je skryto, ti odplatí" (Mt 6,6).

Na druhé straně nemůžeme přehlédnout Ježíšův všelidský, žádnou sektářskou ohraničeností neomezovaný záběr: „Nebeský Otec dává svému slunci

svítit na dobré i na zlé a déšť posílá na spravedlivé i nespravedlivé" (Mt 5,45); „Což není život více než pokrm a tělo víc než oděv? Pohleďte na nebeské ptactvo... jak je váš Otec živí; nejste vy o mnoho cennější?" (6,25n).

U Ježíše je tedy v pojmu Božího otcovství spojena skutečnost nejbytostnějšího osobního vztahu k Bohu s vědomím univerzalismu: V Ježíši mohou nalézt synovský přístup k Bohu všichni. Myslím, že tato podvojnost osobního a všelidského je pro křesťanství příznačná.

* * *

Chceme-li se vyhnout ‚kompendiálnímu' výkladu jednotlivých proseb Modlitby Páně, všimněme si spíše, že se všechny její prosby dělí na dvě výrazné skupiny.

První jejich trojice je formulována v uctivých modlitebních jussivech, jimiž je Bůh oslovován jen nepřímo; všechny tři prosby jsou charakteristické opakováním slova ‚tvé': *hagiasthétó to onoma* ***sú****, elthetó hé basileia* ***sú****, genéthétó to theléma* ***sú***. Prosíme předně o to, aby Bůh prosadil, co mu náleží (a co mu svět upírá): svatost svého jména, příchod svého království, uskutečnění své vůle.

Jak naznačují dokonavé tvary slovesných aoristů, jde o skutečnost eschatologickou. Avšak celé Ježíšovo evangelium spočívá v tom, že eschatologická skutečnost Božího království vstupuje do světa již nyní, není odložena na neznámou budoucnost. Svatost Božího jména, přítomnost království, platnost jeho vůle se má stát skutečností našeho času.

Je možno položit otázku, proč o to prosíme? Člověk prosí přece o to, co je v jeho zájmu; co je v zájmu Božím, prosadí si Bůh sám. Ale připomeňme si Desatero přikázání, kde také tak zvaná ‚první deska' vyslovuje předně požadavky směrem k Bohu. Jde o to, zda není v našem lidském zájmu, aby se Bůh prosadil. Prostince řečeno: Nám lidem je tehdy dobře, když Bůh je na svém místě.

* * *

Ve druhé skupině proseb nastupují místo modlitebních jussivů, jimiž je Bůh oslovován nepřímo, bezprostřední modlitební výzvy imperativem 2. osoby, místo zájmena ‚tvé' jsou prosby charakteristické possesivem ‚naše': *ton arton* ***hémón*** *ton epiúsion dos hémín sémeron, afes hémín ta ofeilémata* ***hémón***, *mé eisenenkés* ***hémás*** *eis peirasmon*. Když se zamyslíme nad předměty proseb, jde o nejzákladnější problémy naší lidské existence: chléb, viny, zlo. A to je opět velmi povzbuzující: Ježíš (ostatně jako jeho Otec již ve vztahu k lidu Staré smlouvy) nepřehlíží naše základní lidské

potřeby, nepřináší žádné náboženství oproštěné od materiálního světa, nepodrobuje nás tyranii absolutního poddanství Božím zájmům. Naopak, vidí v jasném světle rozměr naší lidskosti tak, jak nás Bůh stvořil.

Jako první naše starost je zmíněn ‚chléb' — synekdochický výraz pro nezbytnou obživu, základní podmínku života. Je příznačné, jak často náboženství, zejména v kulturách neodkojených křesťanstvím, mají sklon fenomén materiálního podceňovat, popírat nebo potlačovat ve prospěch tak zvaných duchovních hodnot. V tom je biblická víra zásadně jiná. O dosahu do sociálně etického životního postoje se nemusíme šířit.

Vedle potřeby denní obživy stojí pak v Modlitbě potřeba odpuštění vin. V běžném lidském myšlení zřídka nacházíme to dvojí pospolu. Potřebu odpuštění mnozí odmítají, cítí se spravedliví. Vším nevydařeným v našem životě jsou pak vinni druzí anebo nepříznivé okolnosti. Jenže člověk odhazuje svou dospělost, odmítá-li přijmout odpovědnost na sebe. Problému viny se musíme postavit ve tvář. Avšak vinu nelze odčinit; co se stalo, nedá se změnit. Hříchu se nelze zbavit než tím, že bude odpuštěn.

Třetí naše nouze je v Modlitbě označena jako *peirasmos*. Tento pojem se v Novém zákoně nakláni dvojím směrem: Jednak jde o zkoušku, jíž je Kristův učedník vystaven vnějším ohrožením (L 8,13; Ja 1,2; 1P 4,12), jednak o svod, ‚pokušení', k němuž je lákán příležitostí (1K 10,13; 1Tm 6,9; Ja 1,14). Odtud otázka v Novém zákoně frekventovaná, zda může být Bůh označen za původce pokušení. Podle mého soudu nás vžitý překlad ‚pokušení' v Modlitbě Páně mate. Pokušení je třeba odolat, nikoli se mu vyhnout. Ostatně jediná negativně formulovaná prosba *mé eisenenkés hémás eis peirasmon* vyvolává nutnost vyvážení kladným protějškem *alla rýsai hémás apo tú ponérú*. Tato antithetická dvojice tvoří jednu prosbu (jenom pošetilá snaha dosáhnout symbolického počtu sedmi proseb vede k tomu, obě věty od sebe oddělit a dávat jim odchylný smysl) a znamená žádost, abychom nebyli vydáni na pospas ohrožení. Slabost člověka ve chvílích ohrožení je další ze základních tísní naší existence v tomto světě. Ježíš nevidí ani své učedníky jako siláky, kteří se už nemají čeho bát. Jako stvoření (‚tělo') jsme neodolní vůči neštěstí, pohromám, smrti. Ježíš projevuje stejné pochopení pro ohroženost našeho života jako pro naši potřebu obživy a pro naše zatížení vinami. Ve všem tom nás učí volat k Bohu o zastání.

Předneseno na Evangelické theologické fakultě Univerzity Karlovy 15. listopadu 1994